

Meri Larjavaara
Installation vid Åbo Akademi
28.3.2008

Att undersöka ett språk som redan undersökts väl

Ärade herr kansler, herr rektor, herrar dekaner, övriga närvarande,

Jag valde för mitt föredrag en rubrik som kan verka lite provokativ – ”Att undersöka ett språk som redan undersökts väl”. Provokativ i den meningen att om jag själv säger att franskan är ett av de mest undersökta språken i världen, varför behövs jag? Varför blev jag utnämnd till professor i franska, om jag inte kan vara till nytta på forskningsfronten? Är det inte meningen att forskningen skapar något nytt? Är jag här bara för att utbilda blivande fransklärare?

Med detta vill jag förstås inte underskatta lärarutbildningen, som är en viktig sak, men som enligt min mening inte berättigar till en hel professur i franska. Det var nämligen med lärarutbildningen jag motiverade mig, när jag höll på att skriva min doktorsavhandling och led av brist på motivation, därför att jag tänkte att verkligen ingen kan tänka att det skulle vara meningsfullt eller nyttigt i utilitaristiskt avseende att veta hur objektet fungerar i nutidsfranskan; jag sade till mig själv att det förstås behövs någon som utbildar lärare till skolorna. Det är det mest ”produktiva” – för att använda trendordet – jag kan komma på, när jag tänker på det som mest intresserar mig. Och jag skäms inte för det.

Varför behövs då en professur i franska vid Åbo Akademi? Svaret är förstås att jag själv inte alls ser forskningen i franska, ett av de mest undersökta språken i världen, som onyttig – och det ansåg inte heller Åbo Akademi när man bestämde att fylla professuren som hade varit obesatt i många år.

Några orsaker till detta tål att tänkas på.

Franskan föddes på 800-talet, när det blev klart att folket inte mera förstod det kyrkliga latinet. Den har undersökts ”på allvar”, alltså enligt vetenskapliga kriterier, sedan 500 år. På 1600-talet skrevs en av de första västerländska vetenskapliga grammatikerna i Frankrike vid Port-Royal-klostret, *Grammaire générale et raisonnée*. Den franska lingvistikens har alltså långa traditioner, och även i dag utgör den sitt eget fält. Under 1900-talet har de franska eller franskspråkiga lingvisterna varit tillräckligt många för att skapa och bevara sin egen forskningstradition med sina egna teorier, begrepp, infallsvinklar. Detta utesluter förstås inte att kontakter finns med andra traditioner.

Kontakterna mellan olika traditioner blir allt flera, när den vetenskapliga lingua franca, engelskan, blir allt viktigare inom lingvistikens. Alla skriver eller allra minst läser åtminstone då och då på engelska, och den ökande vikten av detta nuförtidens vetenskapliga lingua franca unifierar forskningen inom lingvistikens. Unifieringen kan vara en fruktbar sak, när ”alla hjärnor utnyttjas”, men den har förstås också sina nackdelar. En av dessa är att det finns många lingvister som känner till endast det som är skrivet på engelska – eller tycker att endast det som är publicerat på engelska kan vara värt att läsa. Det gäller många lingvister från engelskspråkiga länder, men också, tyvärr, i sådana länder som Finland räcker det numera ofta att läsa på de inhemska språken och engelska.

Det är ofta så inom den finländska lingvistikens – om jag överdriver litet – att enbart de som jobbar direkt inom olika främmande språk känner de andra traditionerna.

Jag behöver emellertid inte här betona betydelsen av att känna de olika traditionernas sätt att behandla vetenskapliga problem. Det kan inte vara annat än berikande att

bekanta sig med olika sätt att hantera saker och ting. Det är fråga om olika typer av frågeställningar, olika sätt att leta efter lösningar, även om resultaten förstås är lika giltiga.

Därför behövs en professur i franska.

Den lingvistiska forskningen har som syfte att skapa en djup förståelse för systemet: för hur det lingvistiska systemet fungerar. Språket är någonting otroligt komplicerat: språken har ett system med blott några tiotal ljud eller fonem – det minsta antalet som hittats i ett naturligt språk, nämligen i rotokas i Nya Guinea, är elva, och det högsta ungefär 140, men i alla fall är fonemen häpnadsväckande få –, och hur är det möjligt att människan med dem kan producera en oändlig mängd av meningar som kan uttrycka allt som hon bara kan komma på? Det är resultatet av ett väldigt komplicerat, fint och mångfasetterat spel på många nivåer. Systemet fungerar och vi måste bara ta reda på hur det gör det. Detta uppdrag är fortfarande utmanande.

Vi har lärt oss mycket om de regler och riktlinjer som allmänt härskar i språken. Vi vet till exempel, att former som uttrycker spatiala dimensioner ofta har en tendens att evoluera till temporala uttryck; vi vet att förenkling på en nivå i ett språk ofta betyder mer komplexitet på en annan nivå. All denna kunskap är frukten av otaliga mindre omfattande studier som har blottlagt regler, tendenser och undantag i språken. Utan de enstaka fallstudierna skulle vi inte kunna se de långa linjerna.

Den lingvistiska typologin eller undersökningen av det som är allmänt, det som är sällsynt, det som kan hända och det som icke kan existera i människans språk är av största betydelse för vår förståelse av hur människan tänker, hur hon betar sig, på vilka grunder hon gör det som hon gör.

Typologin handlar med ett stort antal av språk – till exempel 200 noggrant valda av världens 6000 språk – och det är självklart att det vanligtvis alltid är fråga om en undersökning av sekundära källor, alltså i detta fall grammatiker, beskrivningar av språk.

På grund av denna ”sekundäritet” och kanske lite ytliga tolkningsmöjligheter är det viktigt att komplettera resultaten med djupare, långregående analyser – i språk vars system forskaren grundligt känner – alltså spegla de typologiska studierna mot det som kan påvisas i ett språk vars analys är omfattande. Frågor som forskaren då ställer är: Stämmer det som man har upptäckt? Vilka andra faktorer spelar en roll? Kan orsakerna vara flera?

Men det är inte bara typologin som drar nytta av dessa vidare undersökningar. Enligt min mening är det också ytterst viktigt för det enstaka språkets eget skull att denna analys görs ur en typologisk synvinkel. En sådan synvinkel ger perspektiv på fynden. När man tar i beaktande det som man vet om språken allmänt tolkar man på ett annat sätt det som man ser i ett väl bekant språk. Detta verkar självklart men i praktiken är det det inte. Många nöjer sig med att begränsa sig i ett språk.

Denna typologiska belysning är allt mer viktig när man vill befria sig från de traditionella tolkningar som har gjorts i en tid då hela det språkliga systemet ännu väntade på en djupare förståelse. Den möjliggör nya fynd i ett språk som man redan trodde känna helt och hållet.

När man undersöker ett väl undersökt språk, såsom franskan, hittar man andra saker än om man undersöker sådana språk som inte (kanske inte ännu) har undersökts så djupt. Man kan sträva efter en riktig analys av hela språkets system, och det kan man inte göra om stora områden av systemet ännu väntar på att analyseras.

Ett språk är så komplicerat att det skulle vara svårt att föreställa sig ett slutanalyserat språkligt system.

En tredje synpunkt att fundera på är forskningens värde vid universiteten bland deras andra sysselsättningar.

Det är säkert att till exempel det som jag har undersökt – objektets väsen, transitivitetens betydelse, syntaxens och semantikens samspel – inte är nyttigt i ekonomiskt utilitaristiskt avseende. Den ekonomiska utilitarismen är ju allt mer betonad i dagens universitet trots att vi är rikare än någonsin.

Man kunde tänka att om man har råd med någonting som inte direkt är knutet till att hålla sig vid liv, så kunde man allt mer främja den forskning som inte producerar något konkret.

Låt mig citera Wikipedia:

”Grundforskning (...) har som primär målsättning att öka kunskapen och teoretisk förståelse för de ingående variablerna. Grundforskning drivs av forskarens nyfikenhet och intresse. Den utförs ofta utan någon praktisk målsättning men kan dock resultera i oväntade upptäckter som kan ge upphov till praktiska tillämpningar.

Grundforskning lägger grunden för ytterligare forskning som i längden ska ge upphov till kunskap som kan tillämpas på något i praktiken. Med andra ord finns det ingen garanti för att grundforskning inom en kort tidsperiod ger upphov till tillämpningar, vilket har medfört att forskare har svårt att finansiera grundforskning.”

All forskning grundar sig på grundforskningen. Utan grundforskning finns ingen framgång i vetenskapen. Man kan inte förutse det som ska hittas – det är vetenskapens väsen – och därför behövs bredd.

Jag har inte arbetat vid ett universitet före dessa ”produktivitetens” tider. Det sägs att för tjugo år sedan var allt annorlunda: det fanns tid, det fanns ro, det fanns kreativitet. Det är svårt att bedöma om allt verkligen har förändrats eller om det bara är människans tendens att minnas forna tider med nostalgi. Kanske har ni åsikter om detta. Det som är säkert är att den allmänna bilden folk utanför universiteten har om universitetsarbetet ofta inte stämmer. Är universitetslärarna inte alltid fria att bestämma över sin tid? Kan de inte ägna långa dagar åt tänkande och reflektion? Har de inte långa semestrar? Jag har en känsla av att det alltid finns brist på tid och man har dåligt samvete för otaliga och alltid lika intressanta projekt. Men å andra sidan har vi vilja och strävan att göra allt grundligt och koncentrera oss på det som vi gör. Det är ett privilegium att åtminstone kunna sträva efter det.

Och vi kan själva bestämma när och var vi arbetar. Detta är saker som hör till det kreativa arbetet.

Även om det känns som en kliché vill jag betona att universitetsarbetet är en speciell typ av arbete, ett levnadssätt – och det måste den nya universitetslagen också beakta. Det verkar inte vara alltför klart. Det får inte glömmas att universitetets viktigaste uppgifter fortfarande är forskning och den högsta undervisningen, och dessa garanteras av sin frihet. Betydelsen av den akademiska sakkunskapen måste respekteras på alla förvaltningsnivåer – även vid undervisningsministeriet.

Ofta känns det i alla fall som om det fanns en klyfta mellan de som är på gräsrotsnivå – alltså jobbar vid ämnena – och de som har makt att bestämma om stora förändringar. De faktorer som mäter den så kallade produktiviteten är inte riktigt berättigade, och den tunga förvaltningen tar viktiga resurser i anspråk inom små ämnen som består av nästan enbart undervisande och forskande personal.

Och allt detta tär på grundforskningen.

Jag ville inte börja med denna självklarhet utan sluta med den: Grundforskningen har värde i sig.